Alexandru Mareş

DESPRE UN PASAJ CONTROVERSAT DIN *DESCRIEREA MOLDOVEI*

Un pasaj din *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, care a trezit interes dând naştere la diverse interpretări, este cel din capitolul *Despre literele moldovenilor*: „Înainte de conciliul de la Florența, după exemplul celorlalte neamuri ale căror limbi provin din vorbirea romanilor, moldovenii se foloseau de caractere latine. Dar după ce la acel sinod mitropolitul Moldovei a trecut în tabăra papistaşilor, după cum am spus mai sus, urmaşul acestuia, diaconul lui Marcu al Efesului, bulgar de neam, pe nume Teoctist, ca să stârpească şi mai mult orice sămânță papistăşească din biserica moldovenească şi ca să ia tinerilor putința de a citi sofismele papistaşilor, a sfătuit pe Alexandru cel Bun ca nu numai să izgonească din țara lui pe oamenii care gândeau altfel în privința celor sfinte, dar şi literele latine, şi să le înlocuiască cu cele slavone; prin acest zel exagerat şi nelalocul lui, el a fost inițiatorul acestei barbarii care stăpâneşte acum Moldova”[1].

Întemeindu-se pe aceste afirmații, unii reprezentanți ai Şcolii Ardelene, iar mai târziu şi alți învățați (Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu) au admis că, înaintea sinodului de la Florența (1439), românii s-ar fi folosit în scrierile lor numai de alfabetul latin. Bazată, probabil, pe o tradiție şi în dezacord cu datele sigure pe care le deținem despre întrebuințarea alfabetului chirilic de către români, informația principelui Cantemir nu a mai reținut ulterior atenția cercetătorilor, unanimi în a-i contesta valoarea documentară[2]. În perioada interbelică, singur Ilie Bărbulescu mai acorda credit informației, socotind că ea poate fi pusă în legătură cu propaganda catolică din Moldova secolului al XIV-lea, propagandă care ar fi dus la introducerea scrierii latine în rândul românilor adepți ai curentului „româno-(catolico)-fil şi antislav”[3]. O încercare de a scoate la lumină posibilul sâmbure de adevăr al informației furnizate de Dimitrie Cantemir o datorăm lui Emil Vîrtosu. Acesta socotea că „izgonirea” literelor latine, petrecută în timpul mitropolitului Teoctist, s-ar referi fie la o tradiție foarte veche privind perioada creştinării românilor, fie la

[1] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei.* Traducere după originalul latin de Gh. Guțu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu. Studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Constantinescu. Cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, Bucureşti, 1973, p. 371.

[2] Pentru opiniile exprimate, vezi E. Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, Bucureşti, 1968, p. 22–23.

[3] Ilie Bărbulescu, *Curentele culturale la români în perioada slavonismului cultural* [Bucureşti], 1928, p. 143.

LR, LXVII, nr. 1, p. 65–89, Bucureşti, 2018

BDD-A29403 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:31 UTC)

faptul că, până la o anumită dată, în Moldova s-a folosit alfabetul latin în scrierea românească sau în scrierea limbii latine[4]. Pe aceeaşi linie de reconsiderare, Ion Gheţie presupunea că, după sinodul de la Constantinopol (1450), în Moldova a avut loc o reacţie anticatolică, la care se referă textul informaţiei, reacţie soldată cu distrugerea cărţilor de cult ale catolicilor, fără a se putea spune dacă printre aceste cărţi s-au aflat şi unele scrise româneşte pentru uzul moldovenilor trecuţi la catolicism[5]. În sfârşit, recent, Pârvu Boerescu s-a străduit, la rândul său, să dea o explicaţie „erorii" comise, prin această informaţie, de Dimitrie Cantemir: în pasajul precitat din *Descrierea Moldovei*, autorul „a încercat să ordoneze logic... cunoştinţele sale despre latinitatea limbii române cu cele despre tradiţia istorică a reacţiei anticatolice din secolul al XV-lea şi cu probabila sa observaţie directă a inscripţiilor de pe vechile monede moldoveneşti, emise de voievozii cu numele Alexandru"[6].

Ipotezele ultimilor trei cercetători, unanimi în a contesta valoarea informaţiei, încearcă să stabilească motivele care l-au determinat pe Dimitrie Cantemir să furnizeze explicaţia precitată.

O veche tradiţie privind perioada creştinării românilor, la care se referă Emil Vîrtosu, nu a fost înregistrată. Desigur că principele moldovean, care cunoştea descendenţa latină a românilor, admitea că aceştia au apelat la texte religioase scrise cu alfabet latin. Cantemir prelungea însă starea de fapt respectivă până la sinodul de la Florenţa, având, după cum se ştie, un precursor în această susţinere, pe Miron Costin. Acesta nota în *Cronica polonă*, redactată în 1671: „Religia de rit grecesc au priimit-o amândouă aceste ţări [Ţara Românească şi Moldova; n.n. Al. Mareş] chiar pe vremea când împăratul Paleolog cu patriarhul de Constantinopol se aflau în persoană la sinodul de la Florenţa. Deşi locuitorii acestor ţări erau deja pe jumătate creştini (îndemnaţi de unguri şi de sârbii de neam slav, creştinaţi de curând pe acea vreme), pentru ca să aibă vlădicii lor, au trimis soli la patriarhul de Constantinopol pe vremea domnului Alexandru, pe care îl numesc Alexandru cel Bătrân. Neaflând deci pe patriarhul de Constantinopol la scaunul său, s-au dus la Ohrida, oraş sârbesc, la mitropolitul acelui scaun, care este cel dintâi după patriarhi şi de acolo au luat sfinţire. Şi a rămas această ţară sub ascultarea acelui scaun până în vremile de curând, până la domnul Radul, în vremea domniei în Polonia a regelui Sigismund; după întâiul război de la Hotin domul Radul a dat clerul acestei ţări sub ascultarea patriarhilor de la Constantinopol. Deci din Serbia a adus această ţară împreună cu sfinţirea episcopilor şi literele şi limba sârbească aici în ţară"[7]. Aceeaşi opinie, fără menţionarea împrumutării literelor chirilice, o reia Miron Costin în *Poema polonă*, scrisă în 1684. În lucrarea din urmă ni se spune că

[4] Emil Vîrtosu, *Paleografia română-chirilică*, Bucureşti, 1968, p. 27–28.

[5] Ion Gheţie, *Trei locuri controversate din **Descrierea Moldovei** a lui Dimitrie Cantemir*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 519–521.

[6] Pârvu Boerescu, *Din istoria scrierii româneşti*, Bucureşti, 2014, p. 103.

[7] Miron Costin, *Opere*. Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P.P. Panaitescu [Bucureşti], 1958, p. 214.

BDD-A29403 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:31 UTC)

Alexandru cel Bun „s-a silit să întemeieze aci un cler şi a trimis pentru aceasta solii lui la Stambul". Întrucât împăratul bizantin [Ioan al VIII-lea Paleologul; n.n. Al. Mareş] şi patriarhul plecaseră la Florenţa, Alexandru cel Bun şi-a îndrumat solii să meargă la Ohrida: „Şi de atunci moldovenii, luând consacrarea de la sârbi ţin liturghia în limba sârbească, limbă pe care o întrebuinţează şi în privilegii"[8]. Faptul că atât Miron Costin, cât şi Dimitrie Cantemir fixează împrumutarea de către români a alfabetului chirilic în perioada care a urmat sinodului de la Florenţa constituie după Al. Elian un indiciu că cei doi autori au folosit o sursă comună[9]. După C. Auner, a cărui opinie o adoptă şi Al. Elian, sursa lui Cantemir ar fi urmat o tradiţie bisericească[10].

Nu deţinem nicio informaţie referitoare la folosirea exclusivă în Moldova a alfabetului latin până la mijlocul secolului al XV-lea. În perioada menţionată, lăsând deoparte textele latine ale catolicilor moldoveni, alfabetul latin a fost întrebuinţat în unele acte diplomatice emise de cancelaria ţării[11], precum şi în inscripţiile monedelor moldoveneşti[12]. În rest, în activitatea cancelariei, concretizată de regulă în redactarea actelor interne, şi în cea a bisericii s-a recurs în exclusivitate la alfabetul chirilic, fapt perfect normal de vreme ce limba textelor respective era slavona.

Referitor la reacţia anticatolică care ar fi avut lor în Moldova după 1439, anul sinodului de la Florenţa, unii autori susţin că nu deţinem informaţii care să sprijine un asemenea eveniment[13]. Şi totuşi deţinem câteva ştiri care atestă o asemenea reacţie. Ştim, astfel, că mitropolitul Moldovei, Ioachim, susţinător al unirii celor două biserici, care a deţinut această funcţie între 1441 şi 1453, a fost izgonit din scaunul său, ca un vrăjmaş aprig al ritului lor („velut ritus sui infestum hostem eíecit")[14]. Ceva mai târziu, îm 1462, Ştefan cel Mare va alunga din Moldova pe minoriţii conduşi de Sebastian Iánosi, care convertiseră la catolicism o femeie pe care o eliberaseră de demoni[15]. Dimitrie Cantemir nu avea cunoştinţă de aceste

[8] *Ibidem*, p. 235–236.

[9] Al. Elian, *Moldova şi Bizanţul în secolul al XV-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare*. Culegere de studii îngrijită de M. Berza [Bucureşti], 1964, p. 107, nota 1.

[10] C. Auner, *Moldova la soborul din Florenţa*. Ediţia II ca versiune din franceză, Bucureşti, 1915, p. 50; Al. Elian, *op. cit.*, p. 106, nota 5.

[11] Vezi, de exemplu, *Documenta Romaniae historica.* D. *Relaţiile între ţările române (1222–1456).* Volum întocmit de acad. Ştefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, Bucureşti, 1977, nr. 110 (Suceava, 1 noiembrie 1404), p. 178–179, nr. 206 (Suceava, 15 martie 1433), p. 303–304, nr. 207 (Suceava, 9 aprilie 1433), p. 304–305, nr. 212 (Suceava, 21 aprilie 1434), p. 310–311, nr. 224 (Neamţ, 9 iunie 1436), p. 323 etc.

[12] Octavian Iliescu, *Despre legendele celor mai vechi monede moldoveneşti*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", Iaşi, III, 1966; p. 201–212; idem, *Moneda în România. 491–1864*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1970, p. 25–33.

[13] Ion Gheţie, *op. cit.*, p. 520.

[14] C. Auner, *op. cit.*, p. 55.

[15] P.P. Panaitescu, în „Revista istorică", XIV, 1928, p. 10–12; Ştefan S. Gorovei, *Moldova şi lumea catolică*, în „Anuarul Institutului de istorie «A.D. Xenopol»", XXIX, 1992, p. 83.

BDD-A29403 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:31 UTC)

fapte şi nici de altele similare şi, prin urmare, nu spune nicăieri că în Moldova ar fi avut loc o reacţie anticatolică. El atribuia iniţiativa înlocuirii literelor latine prin cele chirilice mitropolitului Teoctist (1453–1477), care prin această schimbare ar fi intenţionat „să târpească şi mai mult orice sământă papistăşească din biserica moldovenească şi... să ia tinerilor putinţa de a citi sofismele papistaşilor”[16].

Cum au ajuns însă Miron Costin şi Dimitrie Cantemir la concluzia înlocuirii alfabetului latin prin cel chirilic după sinodul de la Florenţa? Pentru a putea schiţa un răspuns, vom încerca mai întâi să examinăm punctele comune şi cele divergente din pasajele precitate aparţinând *Cronicii polone* şi, respectiv, *Descrierii Moldovei.* Ambii autori plasează, în mod greşit, ţinerea sinodului florentin (1439) în vremea domniei lui Alexandru cel Bun (mort în 1432), fiind tributare în acest sens *Letopiseţului Ţării Moldovei* al lui Grigore Ureche[17], şi, totodată, admit că împrumutarea alfabetului chirilic s-a produs după încheierea respectivului sinod. Arhiepiscopia de Ohrida, la care se adresează solii lui Alexandru cel Bun (Miron Costin) şi, respectiv, mitropolitul Teoctist (Dimitrie Cantemir), constituie un nou punct de contact între cele două pasaje. Principala deosebire între relatarea lui Miron Costin şi cea a lui Dimitrie Cantemir ţine de faptul că primul autor nu-l pomeneşte pe mitropolitul Teoctist, poate unde va fi cunoscut un exemplar al cronicii lui Ureche lipsit de interpolările lui Misail Călugărul şi Axinte Uricariul (în care se atestă prezenţa personajului)[18], în vreme ce principele moldovean îl menţionează. Nu ştim însă pe ce izvoare se întemeia acesta când menţiona originea bulgară a lui Teoctist şi amănuntul că ar fi fost „diaconul lui Marcu al Efesului”, cunoscut drept cel mai îndârjit adversar al unirii florentine[19].

În ceea ce priveşte atârnarea Moldovei de Arhiepiscopia de Ohrida, avem a face cu o tradiţie, tributară parţial *Îndreptării legii* (Târgovişte, 1652), scriere în care traducătorul, Daniil Panoneanul, afirma că în *Sintagma* lui Matei Vlastaris a aflat despre supunerea Moldovei sus-numitei arhiepiscopii[20]. În pofida faptului că această dependenţă a fost negată de majoritatea specialiştilor[21], unele informaţii din

[16] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 371.

[17] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Prefaţă şi bibliografie de Mircea Scarlat, Bucureşti, 1978, p. 25–26.

[18] *Ibidem*, p. 20, 24.

[19] Despre Marcu al Efesului, informaţia putea fi preluată din cronografele greceşti; vezi *Cronograd tradus din greceşte de Pătraşco Danovici*, II. Ediţie îngrijită şi glosar de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1999, p. 226.

[20] *Îndreptarea legii. 1652*, Ediţia a fost întocmită de Colectivul de drept vechi românesc condus de academicianul Andrei Rădulescu, [Bucureşti], 1962, p. 365.

[21] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, ediţia II, Bucureşti, vol. I, 1928, p. 46; I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ştefan cel Mare*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, Bucureşti, vol. I, 1913, p. 113–116; Michel Lascaris, *Joachim, métropolite de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le patriarcat de Peć et l'archevêché d'Achris en XVe siècle,* în „Bulletin de la Section Historique”, Tome XIII, Bucureşti, 1927 (extras), p. 11–25; I. Nistor, *Legăturile cu Ohrida şi exarhatul plaiurilor*, în „Analele Academiei Române”, Secţ. ist., seria III, t. XXVII, 1945 (extras), p. 26–28.

BDD-A29403 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:31 UTC)

documentele turceşti probează că, într-o perioadă foarte scurtă (post 1538–1541), Moldova a fost într-adevăr supusă Arhiepiscopiei de Ohrida, şi anume în vremea arhiepiscopului Prohor (1524–1550)[22]. De reţinut că acelaşi arhiepiscop a pus să fie copiate în 1534–1535, într-un manuscris sârbesc al *Sintagmei* lui Matei Vlastaris, două vechi „tâlcuiri geografice" (una scrisă în 1526–1529, a doua în ultima jumătate a secolului al XV-lea) în scopul de a proba atârnarea, sub raport bisericesc, a ţărilor române de Arhiepiscopia de Ohrida[23].

Această tradiţie a fost întreţinută atât de Miron Costin, cât şi de Dimitrie Cantemir. Cronicarul susţinea că dependenţa bisericii moldovene de Arhiespiscopia de Ohrida s-a perpetuat până în timpul domniei lui Radu Mihnea, mai exact până „după întâiul război de la Hotin"[24], deci până la o dată cuprinsă în intervalul 1623–1626. La rândul său, Dimitrie Cantemir prelungea această dependenţă până în vremea domniei lui Vasile Lupu. Îndemnat, printr-o scrisoare, de Partenie, patriarhul Constantinopolului, şi având sprijinul sinodului ortodox reunit la Iaşi în 1642, domnul a hotărât ca de atunci încolo mitropolitul Moldovei să primească hirotonia numai de la scaunul partiarhal din Constantinopol[25]. Hotărârea acceptării noii dependenţe canonice pe care ar fi semnat-o toţi participanţii la acest sinod, între care şi arhiepiscopul Ohridei, este tot atât de neadevărată ca şi scrisoarea pe care patriarhul Partenie i-ar fi adresat-o lui Vasile Lupu; referindu-se la această scrisoare, P.P. Panaitescu o califica drept „al treilea fals" comis de Cantemir în *Descrierea Moldovei*[26].

Revenind la opinia înlocuirii alfabetului latin prin cel chirilic după sinodul de la Florenţa, trebuie să atragem atenţia aspura unei nepotriviri existente în tratarea acestei probleme în lucrările istorice ale lui Miron Costin. Astfel, după ce în *Cronica polonă* (1677) şi *Poema polonă* (1684), cronicarul şi-a făcut cunoscută părerea în legătură cu momentul (post 1439) în care moldovenii au adoptat alfabetul chirilic, într-o scriere ulterioară. *De neamul moldovenilor* (alcătuită între 1686 şi 1691), el expune o părere diferită privind data producerii acestui eveniment: „Pe această poveste cură şi aflatul slovelor, cu care şi scrisoarea de la sârbi o au luat-o [românii; n.n. Al. Mareş], amu după a doa descălecătură de Dragoş vodă aice în ţară şi la munteni Negrul vodă"[27]. Cu alte cuvinte, adoptarea alfabetului chirilic s-a realizat odată cu constituirea celor două state româneşti, adică încă din secolul al XIV-lea. Ce l-a determinat pe Miron Costin să-şi abandoneze prima opinie susţinută în cele două lucrări redactate în polonă vom încerca să explicăm ceva mai departe.

[22] Mihai Maxim, *Les relations de pays roumaines avec l'archevêché d'Ohrid à la lumière de documents turcs inédits*, în „Revue des études sud-est européennes", XIX, 1981, p. 653–671.

[23] Tit Simedrea, *Unde şi când a luat fiinţă legenda despre atârnarea canonică a scaunelor mitropolitane din Ţara Românească şi Moldova de Arhiespicopia de Ohrida. Note pe marginea unei interpolări*, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXXV, 1967, nr. 9–10, p. 975–1003;

[24] Miron Costin, *op. cit.*, p. 214.

[25] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 353.

[26] P.P. Panaitescu, Dimitrie Cantemir, *Viaţa şi opera* [Bucureşti], 1958, p. 155.

[27] Miron Costin, *op. cit.*, p. 272.

BDD-A29403 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:31 UTC)

Faptele înfăţişate până în prezent sunt binecunoscute specialiştilor. Totuşi aceştia au neglijat să ofere un răspuns la o întrebare pe care realitatea culturală din Moldova primei jumătăţi a secolului al XV-lea o impunea în mod imperios: au fost sinceri Miron Costin şi Dimitrie Cantemir când au susţinut opinia adoptării de către moldoveni a alfabetului chirilic după sinodul de la Florenţa? Răspunsul este negativ şi este impus de un fapt concret (întrebuinţarea alfabetului chirilic în Moldova înaintea anului 1439) pe care cei doi cărturari nu aveau cum să-l ignore. E suficient să admitem că Miron Costin şi Dimitrie Cantemir vor fi vizitat vechile mănăstiri moldovene pentru ca lor să li se ofere posibilitatea să afle de existenţa a numeroase acte, redactate în slavonă şi scrise cu litere chirilice, emise de cancelaria ţării în legătură cu daniile acordate acestor lăcaşuri monastice de domnii Ştefan I (1394–1398), Alexandru cel Bun (1400–1432), Ilie (1432–1443), Ştefan II (1434–1443)[28] etc. De altfel, de existenţa unora dintre aceste acte Miron Costin ştia în mod cert[29]. În aceleaşi mănăstiri putea fi constatată întrebuinţarea alfabetului chirilic în inscripţiile

[28] *Documenta Romaniae historica*. A. Moldova. Volumul I (1384–1448). Volum îngrijit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1975, nr. 6 (2 iulie 1398), p. 7–8, nr. 15 (31 octombrie 1402–1407), p. 22, nr. 16 (31 oct ombrie 1402), p. 23, nr. 19 (20 iulie 1404), p. 27–28, nr. 21 (7 ianuarie 1407), p. 29, nr. 23 (16 septembrie 1408), p. 32–33, nr. 25 (18 aprilie 1409), p. 36–37, nr. 26 (7 noiembrie 1409), p. 38, nr. 27 (18 noiembrie 1409), p. 38–39, nr. 29 (6 ianuarie 1411), p. 41, nr. 31 (22 septembrie 1411), p. 44–45, nr. 40 (13 aprilie 1415), p. 57–58, nr. 41 (12 iulie 14<15>), p. 59–60, nr.43 (17 martie 1418), p. 62–63, nr. 46 (14 aprilie 141<9> – 142<1>), p. 66, nr. 50 (12 martie 1422), p. 73–74, nr. 51 (20 august 1422), p. 75, nr. 75 (8 iulie 1428), p. 109, nr. 80 (4 decembrie 1428), p. 117–118, nr. 92 (31 august 1429), p. 138, nr. 93 (1 septembrie 1429), p. 139–140, nr. 100 (23 decembrie 1430), p. 147–148, nr. 101 (6 februarie 1431), p. 151, nr. 104 (31 iulie 1431), p. 154–155, nr. 131 (26 iunie 1434), p. 184, nr. 132 (12 iulie 1434), p. 185, nr. 164 (30 noiembrie 1436), p. 229–230, nr. 174 (5 octombrie 1437), p. 244–245, nr. 180 (23 februarie 1438), p. 254–255, nr. 187 (18 august 1438), p. 264–265, nr. 192 (12 martie 1439), p. 271, nr. 195 (10 mai 1439), p. 275–276, nr. 197 (15 iulie 1439), p. 278–279, nr. 200 (13 septembrie 1439), p. 283–284 etc. Să mai reţinem şi sutele de acte de proprietate, redactate în slavonă şi emise de cancelaria domnească a Moldovei în aceeaşi perioadă, despre a căror existenţă, chiar limitată la câteva exemple, Miron Costin şi Dimitrie Cantemir puteau afla din relaţiile lor cu marii dregători ai vremii.

[29] Lui îi era cunoscut un uric al lui Ştefan I din 1398, acordat Mănăstirii Pobrata şi redactat în slavonă, căci îl găsim întărind prin semnătură o „carte" din 1677 a mitropolitului Dosoftei, în care se face referire la acest uric, reproducându-se din conţinutul lui un scurt fragment (St. Dinulescu, *Viaţa şi scrierile lui Dosothei Mitropolitul Moldovei*, în „Candela", IV, 1885, nr. 3, p. 147–150; Melchisedec, Episcopul Romanului, *Notiţe istorice şi archeologice adunate de pe la 48 mănăstiri şi biserici antice din Moldova*, Bucureşti, 1885, p. 162). Tot cronicarul semnează, alături de Dosoftei şi alţi înalţi prelaţi, un act în limba greacă privind închinarea Mănăstirii Pobrata Sfântului Mormânt de la Ierusalim, din care reiese că luase cunoştinţă de daniile „în moşii şi obiecte sânţite care s-au conservat până astăzi", făcute acestei mănăstiri de Alexandru cel Bun şi de fiii acestuia, Ştefan II şi Ilie (Melchisedec, Episcopul Romanului, *op. cit.*, p. 161). În sfârşit, de la Mitropolitul Dosoftei ar fi putut afla Miron Costin şi de existenţa uricului lui Roman I din 1392, redactat în slavonă şi cuprinzând danii acordate Mănăstirii Pobrata (C. Erbiceanu, *Una din cărţile de pe care ş-a făcut studiile şi cercetările sale neuitatul mitropolit al Moldovei Dosoftei*, în „Biserica Ortodoxă Română", X, 1887, nr. 15, p. 1225; Alexandru Mareş, *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 5, p. 425.

BDD-A29403 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:31 UTC)

pietrelor de mormânt[30] şi în textele epitafurilor[31]. La Mănăstirea Neamț cele 13, dacă nu chiar mai multe, manuscrise slavone copiate de Gavril Uric între 1424 şi 1449[32] reprezentau, la rândul lor, o dovadă incontestabilă în sprijinul întrebuințării acestui alfabet în scrierea practicată de moldoveni în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Tăinuirea acestui adevăr s-a produs în scrierile pe care cei doi autori moldoveni le-au adresat străinilor: polonezilor (Miron Costin), respectiv reprezentanților Academiei de Ştiințe din Berlin (Dimitrie Cantemir). Motivul pentru care s-a acționat în acest mod a fost consecința interesului lor față de ideea originii latine a limbii române. Ei se vor fi întrebat, fără îndoială, cum au ajuns românii, popor romanic, să abandoneze scrisul cu litere latine pentru a recurge la alfabetul chirilic? Şi-au dat seama, desigur, că această schimbare s-a produs odată cu adoptarea slavonei ca limbă de cultură. Prin această nouă orientare culturală, afirmă Cantemir, românii au suferit o stagnare, întrucât învățământul în limba slavonă se rezuma la cititul şi învățatul textelor religioase (*Octoihul* şi unele scrieri din *Vechiul* şi *Noul Testament*), elevii neavând posibilitatea să deprindă „alte ştiințe”[33]. Din această cauză vreme de 200 de ani (post 1439 – domnia lui Vasile Lupu), Moldova s-a aflat sub „întunericul adânc cu care o cuprinsese barbaria”[34]. Miron Costin, posesorul unei culturi de profil umanistic şi clasic dobândite prin studiile efectuate în Polonia, împărtăşea, desigur, o părere asemănătoare. El a fost cel dintâi care a căutat să explice această schimbare culturală prin aşa-zisa dependență canonică a Moldovei de Arhiepiscopia de Ohrida, intervenită după sinodul de la Florența. Procedând în acest fel, se obțineau două explicații esențiale pentru problema tratată: referirea la Arhiepiscopia din Ohrida permitea localizarea centrului de iradiere a culturii de limbă slavonă, iar invocarea sinodului florentin îngăduia fixarea în timp a debutului acesti influențe culturale. Ambele explicații erau greşite, căci, după cum se ştie, pătrunderea alfabetului chirilic la români s-a produs odată cu adoptarea liturghiei slave (ambele fenomene fiind inseparabile) în secolul al X-lea[35]. Probabil că difuzarea liturghiei slave, în

[30] Vezi piatra de mormânt a lui Bogdan II, tatăl lui Ştefan cel Mare, mort în 1451 (Victor Brătulescu, *Pietrele mormântale de la Museul din Folticeni*, în „Buletinul Comisiunilor Monumentelor istorice”, anul XXXI, fasc. 95, 1938, p. 38–39.

[31] Vezi, de exemplu, epitafurile din 1428 şi 1436 (N. Iorga, *Ştefan cel Mare şi Mănăstirea Neamțului*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice”, anul III, 1910, p. 99; N. Iorga et G. Balş, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris, 1922, p. 53, Émile Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les épitaphioi moldaves aux XVe et XVIe siècle*, în „Cercetări literare”, IV, 1941, p. 170–181).

[32] Émile Turdeanu, *Les lettres slaves en Moldavie: le moine Gabriel du monastère de Neamț (1424–1449)*, în volumul autorului *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés roumaines*, Leiden, E.J. Brill, 1985, p. 86–97.

[33] Dimtrie Cantemir, *op. cit.*, p. 373.

[34] *Ibidem*.

[35] P.P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 198; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârşitul sec. X – începutul sec. XVI)*, Bucureşti, 1974, p. 13–14.

BDD-A29403 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:31 UTC)

primul rând la românii din zona Dunării de Jos, s-a datorat acțiunii centrelor cu o viață ecleziastică organizată din nord-estul Bulgariei, de la Preslav, Dristra şi Vidin[36].

Fixând pentru Moldova debutul influenței slavonei în secolul al XV-lea, Miron Costin a încercat, se pare, să creeze polonezilor impresia că evoluția normală în plan cultural a românilor, în acord cu a celorlalte popoare romanice, a fost întreruptă de o cauză întâmplătoare, de natură religioasă: nevoie intervenită la un moment dat, după sinodul de la Florența, de a se adresa arhiepiscopului de Ohrida pentru hirotonisirea mitropoliților moldoveni. Dimitrie Cantemir, care probabil aflase de această explicație a înaintaşului său, poate prin intermediul lui Nicolae Costin[37], o va prelua aducându-i un corectiv prin rolul atribuit mitropolitului Teoctist.

Este uşor de înțeles de ce Miron Costin nu şi-a mai făcut cunoscută prima opinie în lucrările istorice redactate în limba română: neadevărul acesteia ar fi fost remarcat fără greutate, în primul rând, de posesorii de acte slavone, emise în prima jumătate a secolului al XV-lea. Dimitrie Cantemir a urmat totuşi opinia lui Miron Costin, poate unde îl considera pe cronicar „cel mai conştiincios istoric al moldovenilor”[38], şi, probabil, şi din rațiuni de ordin patriotic, „barbaria”, care cuprinsese Moldova, urmând să fie prezentată străinătății ca un fenomen intervenit târziu în evoluția societății româneşti şi datorat unei cauze fortuite: aşa-zisei origini bulgare a mitropolitului Teoctist.

SUR UN PASSAGE CONTROVERSÉ
DE LA *DESCRIPTION DE LA MOLDAVIE*

(Résumé)

L’auteur considère que Dimitrie Cantemir et son précurseur Miron Costin n’ont pas été de bonne foi quand ils ont soutenu la propagation de l’alphabet cyrillique chez les Roumains après le concile de Florence. En soutenant cette fausse assertion, ils ont agi, probablement, par des raisons d’orde patriotique.

Cuvinte-cheie: alfabet latin, alfabet chirilic, Arhiepiscopia de Ohrida.

Mots-clés: l’alphabet latin, l’alphabet cyrillique, le patriarcat d’Achris.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

[36] Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X–XIV)*, Bucureşti, 1974, p. 125.

[37] Episodul trimiterii solilor la Constantinopol de către Alexandru cel Bun, pe care îl relatează Miron Costin, este consemnat şi de Nicolae Costin, care îl va fi cunoscut din relatările părintelui său sau din vreo ciornă a *Cronicii polone*, păstrată în familie: „Trimis-au şi Alexandru vodă, cu voia țărâi soli cu Grigorie Tamblic... N-au aflat solii lui Alexandru vodă nice pe patriarhul, nice pre împăratul, la Țarigrad; ce iar a să întorce, neisprăvind nemic, nu le-au părut a fi cu cale; ce s-au dus la Ohrida, unde găsind pre episcopul de Ohrida şi dându-ş soliia la dânsul, că era trimişi pentru învățătura legii, luat-au de acolo şi preuți şi cărți sârbeşti de toată orânduiala besericii” (Nicolae Costin, *Letopiseţul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 şi de la 1709 la 1711*. Ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice şi glosar de Const. A. Stoide şi I. Lăzărescu cu prefață de G. Ivănescu. *Opere* [I], Iaşi, Editura Junimea, 1976, p. 85).

[38] Cantemir, *op. cit.*, p. 373.

BDD-A29403 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:31 UTC)